

Apie Danutę Krištopaitę

Vasario viduryje išėjo į amžinybę Danutė Krištopaitė (1929–2014). Tyliai pasitraukė iš gyvenimo, kaip kad tyliai darbavosi pastaruosius metus, bemaž nusišalinusi nuo visuomenės, pančiojama kūno negalios, bendraudama vien su artimaisiais ir ištikimiausiais: gyvenimo jau buvo menkai likę, tik darbas.

Girdėdami minint jos asmenį, daugelis ją siejame su savo patirties lauku:

– Danutė Krištopaitė? Redaktorė? Teknologė? Leidinių parengėja?

– Vertėja Danutė Krištopaitė?

– Tautosakininkė Danutė Krištopaitė?

Taip. Danutė Krištopaitė – „Vagos“ leidyklos redaktorė, per ilgus darbo metus suredagavusi kalną knygų, prozos ir poezijos.

Parengusi – pati viena ir su kolegomis – reikšmingus, visuomenėje didelį atgarsį turėjusius ir tebeturinčius leidinius – Jono Basanavičiaus „Rinktinius raštus“, „Aukštaičių melodijas“, Petro Zalansko palikimo knygą „Čiulba ulba sakalas“, iš Juozo Vainos rinkinių – dvitomį „Nuo Punsko iki Seinų“, straipsnių apie liaudies talentus tris knygas „Aš išdainavau visas daineles“, Teresės Mikeliūnaitės, literatės ir muziejininkės, palikimo knygą „Marčiupio eglė“, pagaliau – pastaraisiais metais pateikusi dovaną lietuvių visuomenei – naujai parengtą Gražinos Krivickienės užrašytų suvalkietišκών dainų leidimą „Dainos“...

Taip, Danutė Krištopaitė – ir vertėja. Išvertusi gerų autorių gerų knygų suaugusiems ir dar tebeaugantiems. Iš rusų kalbos (J. Trifonovo, V. Rasputino), iš baltarusių (V. Bykavo, I. Čyhrynavo), iš norvegų (A. K. Vestli, T. Nedreos, S. Undset...). Vertė ne vien autorinę kūrybą – yra išvertusi ir įvairių tautų pasakų.

Taip, ji ir tautosakininkė. *Tautosaka man buvo skirta paties likimo, nors gimusi ir augusi esu Aleksote, Kauno priemiestyje*¹, – atsigręžusi į savo kelią, yra apibendrinusi Danutė Krištopaitė.

Gal tuo viskas ir yra prasidėję, viskas grįsta pajautimu gyvybės lietuviško žodžio, skambėjusio tėvų namuose, – jonaviškių ir pandėliečių šnekos vaizdingumo ir dainų; ar ne iš mokėjimo girdėti žodį, sekti kalbos tėkmę kilo dėmesys poezijai (*Nuo gimnazijos laikų mano didžioji meilė buvo poezija...*); ar ne todėl tautosakininkės, tradicinės kultūros tyrėjos žvilgsniu pažvelgta ir į daugelį kitų humanitarinių sričių – per visą gyvenimą, visuose darbuose.

Ekspedicijos į kaimus tautosakos rinkti. Iš dzūkų – Lietuvoje ir anapus sienos, pagal šio meto istorines politines realijas – Lenkijoje; iš žemaičių; iš įvairių tarmių aukštaičių... Mokytojavimas Alytuje, buvimas natūralioje kaimo aplinkoje, bendravimas su to krašto žmonėmis. Vėliau – darbas Liaudies muzikos kabinete dabartinėje Muzikos ir teatro akademijoje, taigi ten, į kur suplaukusios marios tautosakos kūrinių (*Ten pasinėriau kaip žuvis į vandenį... Džiaugiausi atsidūrusi tautosakos stichijoje*). Bet tarp mokytojos darbo ir darbo Liaudies muzikos kabinete buvo aspirantūros metai Vilniaus universitete ir jos vaisius – monografija „Lietuvių liaudies karinės-istorinės dainos: Feodalizmo epocha“ (1965); aspirantūros darbo vadovė buvo Meilė Lukšienė, disertacija apginta 1959 metais. Galima numanyti, kad Universiteto Lietuvių literatūros katedroje, tada pelniusioje ypatingą valdžios nemalonę ir vėliau tiesiog nusiaubtoje, tai nebuvo lengva nei paprasta.

Tik Danutė Krištopaitė niekada neieškojo lengvumo. Dirbo ir atkakliai siekė tikslo. Kiek buvo slenksčių, kuriuos reikėjo kaip nors įveikti rengiant pirmuosius J. Basanavičiaus Raštus (kalbėdama apie jų rengimo bei leidybos peripetijas, Danutė yra šiltai paminėjusi ir Aleksandrą Žirgulį, autoritetingu žodžiu palaikiusį jos darbą). Įveikė. J. Basanavičiaus „Rinktinius raštus“ Lituanistinės bibliotekos serijoje „Vaga“ išleido 1970 metais. Tai buvo išorinės, konjunktūrinės kliūtys. Kartais tenka nugalėti ir vidines – savo nedrąsą, patirties, žinojimo stoką. Bet akstinas, sukurtas atsakomybės, nuostatos „reikia!“, Danutei buvo stipresnis. Ji yra pasakojusi, kaip „Vagoje“ redagavo suomių epo „Kalevala“ vertimą į lietuvių kalbą² – šalia originalo pasidėjo suomių kalbos žodyną, epo vertimus į vokiečių ir prancūzų kalbas ir padarė, ką reikėjo padaryti.

Jeigu ne Danutės Krištopaitės atkaklumas, ar turėtume dabar dvitomį pietinių dzūkų tautosakos ir etnografijos leidinį „Nuo Punsko iki Seinų“? 1969 metais

.....
1 Kursyvu išskirti žodžiai yra pačios D. Krištopaitės pasakyti įvairiomis progomis arba paimti iš spaudos.

2 Žr. „Vasaros dainos ilgam išlikdavo atminty“: Su tautosakininke, šių metų Valstybinės Jono Basanavičiaus premijos laureate Danute Krištopaite kalbasi Juozas Šorys, *Šiaurės Atėnai*, 2007, lapkr. 17, p. 3, 4.

kelionėje po Lenkiją susipažinusi su punskiškiu mokytoju Juozu Vaina, ilgainiui nusprendė su jo sukauptais rinkiniais, *su punskiečių-seiniškių liaudies kūryba supažindinti ir Lietuvą*. Įvairiais ne visai paprastais būdais (tokie buvo laikai!) gavusi J. Vainos rankraščių kopijas, parengė knygą ir įteikė „Vagai“. Kantriai pralaukusi šešerius metus, jau suredaguotą rankraštį atsiėmė ir tikėjosi išleisti kitoje leidykloje. Deja. Galiausiai, apsukęs ratą, rankraštis grįžo į Punsą, taigi į Lenkiją. Čia Punsko „Aušros“ leidykla jį ir išleido – du nedidelius tomelius, po vieną 1997 ir 1998 metais. – O toliau? Nelabai ilgai trukus Juozui Vainai, kurio rinkinių pagrindu parengtas šis dvitomis, buvo paskirta 2000-ųjų valstybinė Jono Basanavičiaus vardu pavadinta premija. Jai pačiai šios premijos dar teks keletą metų palaukti (apie Danutę Krištopaitę J. Basanavičiaus premijos paskyrimo proga yra rašiusi Bronė Stundžienė³).

Prie šios ne visai paprastos istorijos glaudžiasi ir kita – kaimo dainininko Petro Zalansko tautosakos ir atsiminimų rinktinės „Čiulba ulba sakalas“ parengimo ir išleidimo istorija. 1983 metais „Vaga“ išleido dviejų žinomų specialistų – Norberto Vėliaus ir Danutės Krištopaitės – parengtą P. Zalansko rinkinį, ir jis buvo visuomenės palankiai sutiktas. Tačiau Danutė nesiliovė krimtusis, kad prozos tekstuose neliuko dzūkiškos fonetikos (dainininkas kalbėjo ir rašė tarmiškai), nes to buvo pageidavusi leidykla, remdamasi savo specifika, o dėl anų laikų specifikos į rinkinį negalėjo patekti paties P. Zalansko kūrybos tekstai, išreiškiantys jo krikščioniškas nuostatas ir pasaulėjautą. Bet laikai pasikeitė. Ir Danutė Krištopaitė ryžosi šį rinkinį rengti iš naujo, pati viena (N. Vėlius jau buvo išėjęs į amžinybę). Tad 2008 metais Rašytojų sąjungos leidykla visuomenei pateikė knygą tuo pačiu pavadinimu „Čiulba ulba sakalas“, tačiau nebe tokią pačią: čia ne vien atkurta P. Zalansko kalbos autentika ir sudėti į pirmąjį leidimą nepatekę kūriniai – knyga papildyta jo dukraitės Modestos Liugaitės (Černiauskienės) straipsniu apie dainininką ir disku su paties P. Zalansko įdainuotomis dainomis. Gal nė neverta sakyti, kad rengdama knygą dainas iš Petro Zalansko Danutė Krištopaitė įrašė pati, nors jo dainuojamas repertuaras jau buvęs užrašytas tautosakos rinkėjų ir dainininko šeimos narių – parengėja siekė didžiausio tikslumo ir aukščiausios kokybės. (*Žinojau, ko prašyti. Pradėjau nuo darbo dainų, nuo ganymo. Sutelkė visas dvasios jėgas – suprato, kad tai jo gulbės giesmė.*) Tai buvę geriausi Petro Zalansko įrašai.

Ilgą Gražinos Krivickienės „Dainų“ antrojo leidimo istorija. Knyga puikiai buvo išleista Vokietijoje, Freiburge, po Antrojo pasaulinio karo prancūzų okupuotoje zonoje 1948 metais: suvalkietiškos dainos, užrašytos Gražinos Krivickienės, kaip buvo dainuota jos motinos, įspūdingi Viktoro Petravičiaus raižiniai, Aleksio Rannito straipsnis apie dailininką ir Jono Balio „Pratartis“ – tai buvo sunkiai įtikėtinas kultūrinis žygdarbis svetimame krašte, kenčiant karo nepriteklis ir įvairiausių apribojimus. – Bet ar dabar Lietuvoje nereikėtų šitos knygos?

.....

3 Žr. *Tautosakos darbai*, 2007, [t.] XXXIV, p. 378–380.

Neakivaizdinė pažintis su Gražina Krivickiene, išėive iš Suvalkijos, nuo pokario gyvenusia JAV, užsimezgė rengiant jau paminėto rinkinio „Aš išdainavau visas daineles“ trečią knygą (1997). Ilgi pokalbiai laiškais, tarpusavio atsivėrimai subrandino mintį ir pasiryžimą parengti antrą „Dainų“ leidimą. Lietuvos visuomenė pakartotų Gražinos Krivickienės „Dainų“ sulaukė 2008 metais (tai buvo šimtieji pačios Krivickienės gimimo metai). Kruopščiai buvo stengtasi išlaikyti knygos autentišką – nepakeistus tekstus, maketą, net popieriaus gelsvą atspalvį; bet naujasis leidimas buvo dar puikesnis ir turtingesnis: išoriškai – kita medžiagų ir spaudos kokybė, turiniu – praturtėjo dainų melodijomis (parengtomis Laimos Burkšaitienės; po pirmojo knygos leidimo melodijos buvo pasirodžiusios atskiru sąsiuvinium), praturtėjo Danutės Krištopaitės įvadinio straipsniu ir jos parengtu šių dainų retesnių žodžių žodyneliu.

Žvelgiant dabarties akimis, Danutė Krištopaitė pirmiausia turbūt buvo tautosakininkė ir etnologė. Itin svarbus indėlis į folkloristiką yra jos atsikreipimas į liaudies dainininko ir muzikanto asmenybę, žmogaus talento ir kūrybos siejimas su gyvenimu ar – gyvenimo su kūryba. Tam buvo skirtos trys straipsnių rinkinio „Aš išdainavau visas daineles“ knygos. Jose matyti du svarbūs aspektai: pirma – siekis įvairiopai atskleisti asmens kūrybiškumo augimą (straipsniai apie dainininkus, dainininkes, muzikantus; pačių dainininkų / muzikantų atsiminimai – pasakojimai apie save ir savo aplinką; dainininkų / muzikantų atsakymai į specialiai parengtos anketos klausimus), ir antra – siekis kiek įmanoma sumažinti buvusią atskirtį tarp Lietuvoje, natūralioje aplinkoje, gyvenančių dainininkų kūrybos interpretavimo ir lietuvių dainininkų, gyvenančių ar gyvenusių svetimuose tolimuose kraštuose – Rusijoje, Lenkijoje, Amerikoje, – siekis lietuvių tautosaką pristatyti kaip vientisą objektą ir reiškinių. Rengėjos griežtai nustatyta knygų struktūra ir nevaržomi, temišškai ar kaip kitaip neribojami pačių liaudies talentų pasisakymai įgalino tuos siekius realizuoti. Tai dar vienas puikus Danutės Krištopaitės įžvalgumo ir vidinės darbo disciplinos vaisius.

Tokiu straipsniu vargu ar įmanoma, nors ir norėta, parodyti, *kiek daug gali nuveikti žmogus, paskyręs savo gyvenimą gimtinei* (taip Danutė Krištopaitė kadaise yra pasakiusi apie punskišką Juozą Vainą, bet kaip tie žodžiai tinka jai pačiai). Argi tad reikėtų stebėtis, kad šią gležną moterį Tėvynė yra apdovanojusi Gedimino ordino Riterio kryžiumi (2005 m.).

Šią vasarą būtume minėję Danutės Krištopaitės aštuoniasdešimt penkerių metų sukaktį. Tačiau begalime tik pagarbiu žvilgsniu atsigręžti į Velionės paliktus darbus. Ir tikėti, kad jos beriamas grūdas yra kritęs į derlingą dirvą.

Lilija Kudirkienė